

El món de la salut a la Barcelona de 1714

A la ciutat de Barcelona es va desenvolupar una veritable tradició mèdica des de mitjan segle XV fins les primeries del segle XVIII. Metges, apotecaris i cirurgians van destacar entre les professions de la salut i van comptar amb el suport de les autoritats per tal de consolidar institucions d'organització i espais de formació.

Al llarg d'aquest període, metges, apotecaris i cirurgians van participar en l'entramat social i institucional barceloní i català de manera creixent i significativa. Les seves propietats professionals -els llibres, els instruments i les col·leccions d'objectes de la natura- mostren un senyal inequívoc de modernitat mèdica i de lligam amb la ciència europea. Per això, la medicina i les seves institucions i pràctiques van gaudir d'una imatge social positiva.

En aquest temps, Barcelona es consolidà com a centre assistencial d'un abast clarament superior al municipal: l'hospital general de la Santa Creu esdevingué l'hospital de Catalunya i, durant la Guerra de Successió, fou una de les claus per a mantenir la resistència del país. El resultat final de la guerra l'any 1714 va capgirar aquella tradició mèdica netament barcelonina.

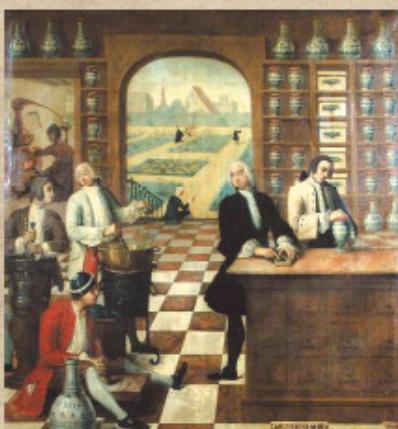
Emmalaltir al 1700

Cause malalt al segle disret...

Quins recursos mèdics
disponibles hi havia?

La societat d'Antic Règim basava la seva organització en la idea de jerarquia, al voltant de la qual tot s'ordenava de manera racional i pragmàtica. També en el món de la salut. No obstant això, en aquell acurat ordenament s'obrien esclerxes que mostraven una complexa varietat de recursos disponibles quan una persona emmalaltia.

La cultura popular, les idees religioses i les pràctiques mèdiques oficials presentaven sovint unes fronteres molt permeables en el moment de construir respostes davant la malaltia, el dolor i la mort. Alguns dels elements d'aquelles respostes eren apropiats i adaptats per part de la població, més enllà de la seva condició social, segons les seves necessitats mèdiques i les seves possibilitats econòmiques. Des de la perspectiva del malalt es feia, així, un ús general i indiscriminat de les múltiples opcions terapèutiques a l'abast, més enllà de la seva eficàcia o racionalitat.

L'apotecari Morlot a la seva apotecaria.
C. Souville, oli, s. XVII. Hôtel-Dieu, Beaune.

Examen d'orina realitzat pel metge. Escola de David Teniers el jove, oli, s. XVII. Wellcome Library, Londres.

El cirurgià. David Ryckwert III, oli, 1638.
Musée des Beaux-Arts, Valenciennes.

Herbolari, carrer de la Ciutat, Barcelona.

Pareta al carrer d'herbes medicinals.

Ex-voto de la Mare de Déu de Vilallons procedent del Santuari Puig-l'agulla de Sant Julià de Vilatorta, c. 1750. Museu Etnològic de Ripoll.

Pintura barroca, anònima, a l'oli, que mostra Crist mitje i apotecari envoltat d'herbes medicinals. Germanischen National-Museum, Nuremberg.

Goigs o composicions poètiques, de caire popular, impreses contades a Crist i els sants com a protectors davant la malaltia, s. XVII.

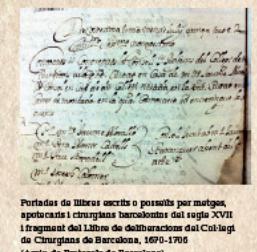
La pràctica de la Medicina a la Barcelona de 1714

Qui exercia la medicina?
Quin paper tenien a la ciutat?
On vivien?

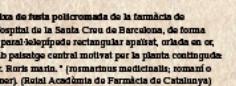
Metges, apotecaris i cirurgians constitueixen un solida grup professional a la ciutat. Per sota d'aquest estrat, altres individus també oferien serveis mèdics: barbers, sagradores, herbolaris, manescals, llevadors, guardors dotats de menura natural, remeiers, curanderos i xarlatans.

Al llarg dels segles XVI i XVII, metges, apotecaris i cirurgians van consolidar la seva posició social, política i econòmica a la ciutat. Les missives professionals i els matrimonis de conveniència foren estratègies emprades de manera freqüent. El patrimoni domèstic d'aquests homes, sovint basat en propietats rurals, es féu palès a les seves cases. Les llibreries d'aquelles cases són un bon indicador de la seva força econòmica, de la connexió amb Europa i de la seva pertinença a una èlit social i cultural: l'oligarquia política barcelonina.

Apothecaris i cirurgians exerceixen el seu ofici a les botigues que tenien obertes a la ciutat i establets de manera estratègica per tal de reduir la competència. Els metges, en canvi, visitaven sempre al domicili del malalt, qui sovint exercia un control o patronatge derivat de la relació econòmica d'aquella trobada.

Protocolos de libros escrits o possuidos por metges, apotecarios i cirujanos barceloneses del siglo XVII. Fragment del Libro de deliberaciones del Colegio de Cirujanos de Barcelona, 1670-1705 (Arxiu de Protocolos de Barcelona).

Caja de instrumentos para cirugía, de procedencia francesa, primera mitad del XIX. (MHCBC)

Balances de pesos portátiles.
Fita per l'afinador de Barcelona, Manual Barberà, 1748. (Concilia Farmacéutica)

Navegador i asensor per a naus d'affinat. (MHCBC)

La botiga del cirujano. Matthias Naeve, oil, c. 1700, Wellcome Library, Londres.

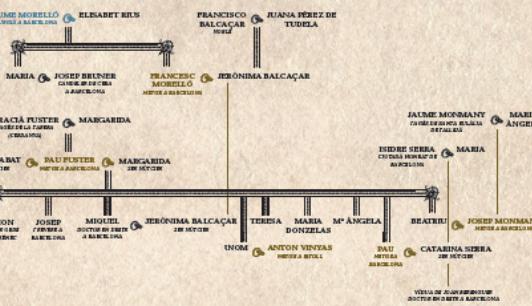
El metge i la seva pacient. Jan Steens, oil, 1663-66, Rijksmuseum, Amsterdam.

L'apotecari. Pietro Longhi, oil, c. 1752, Galería dell'Accademia, Venecia.

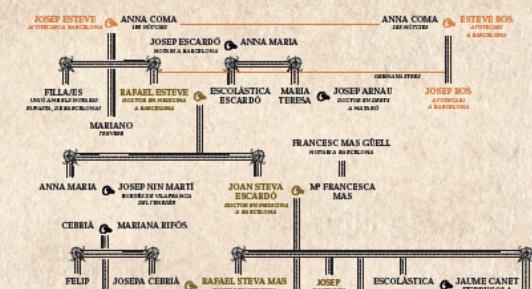
Caja de pinturas i vitrinas d'una farmacia medieval del Gabinete Salvator, segle XVI (Institut Botànic de Barcelona).

Metges i Cirurgians
GENEALOGIA DE LES FAMÍLIES FUSTER, MORELLÓ I MONMANY

Metges i Apotecaris

GENEALOGIA DE LA FAMILIA ESTEVE-ESTEVA

P

Casa del metge Jaume Pujades (#1701)
Composta per "cinc portals que obrin dos al carrer dels Plaaders i tres al carrer que va del de Flassaders al de Gassana i al d'en Corralter".

Apotecaris
GENEALOGIA DE LA FAMILIA SALVADOR

M

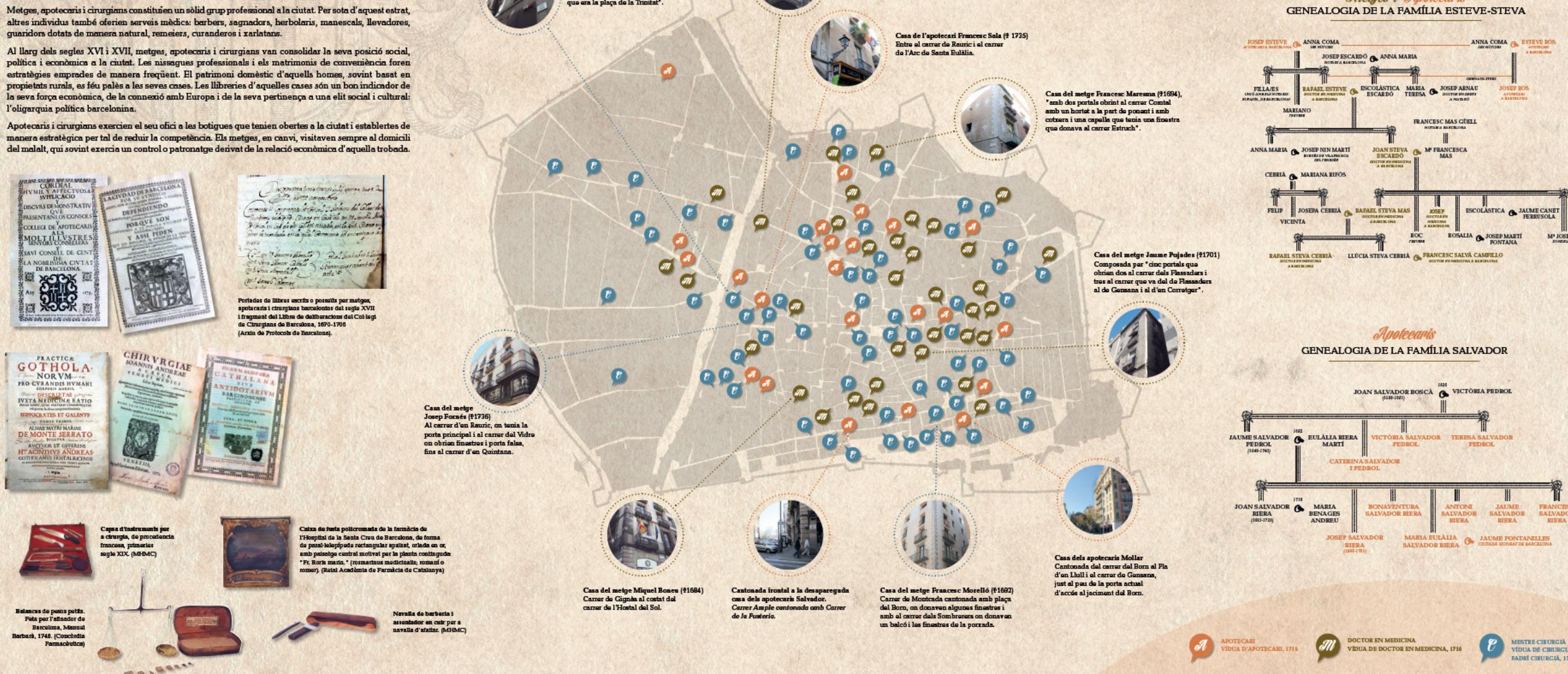
Casa dels apotecaris Mollar
Cantoneria del carrer del Born al Pla d'en Llull i al carrer de Gassana, just al peu de la porta actual d'accés al jaciment del Born.

APOTECARI
VIUDA D'APOTECARI, 1718

DOCTOR EN MEDICINA
VIUDA DE DOCTOR EN MEDICINA, 1718

MESTRE CIRURGIÀ
VIUDA DE CIRURGIÀ, 1718

Una societat d'ordres: Els lloes de Formació Mèdica

On i com es formaven els practicants
de la medicina?

Com s'organitzaven?

La piràmide és una analogia visual adient per a entendre el pes de la idea de jerarquia com a principi de regulació i reglamentació d'aquella societat.

Des del cim, els metges dominaven la medicina. Només ells es formaven a l'aula de la universitat. El llibre i la lligó del catedràtic eren la base del seu coneixement. D'aquí que el raciocíni, l'ànima del cervell, fos la guia de la relació amb els pacients. El Col·legi de Doctors en Medicina era la institució de control de l'exercici a la ciutat. Per sota hi eren als apotecaris i els cirurgians. La seva formació estava reglamentada pels seus respectius col·legis, que dictaven la durada i els continguts de la relació entre mestres, oficials i aprenents i regulaven els exàmens i el nombre de col·legials. L'ensenyament pràctic, basat en la transmissió d'un saber empíric per via directa, dominava aquí al saber llibresc: el metge diagnosticava i prescribia un tractament -treball intel·lectual i el cirurgià i l'apotecari l'aplicaven -treball manual- amb instruments quirúrgics i amb les eines per compondre medicaments.

Al segle XVII, els cirurgians barcelonins van ser obligats a rebre un ensenyament pràctic dirigit pels metges i catedràtics de cirurgia i d'anatomia. L'aula d'anatomies, al costat de l'hospital general, va esdevenir un espai de formació avalat per la ciutat. Entre la ciència i el negoci, els apotecaris van participar en el comerç internacional d'herbes i altres matèries, van herboritzar el pla de Barcelona i més enllà i, en casos com el de la família Salvador, van constituir col·leccions amb reputació arreu d'Europa. A principis del segle XVIII, la tradició mèdica barcelonina era sòlida, ben estructurada, amb un suport clar de les autoritats ciutadanes i perfectament connectada amb la producció científica que tenia lloc a Europa.

Machina del mundo (en lèxicum intentar estar devant de l'altra i/o -la mort- a tots en present). alegoria l'oculta, anònima, 1675-1716. British Museum.

Frontispici del llibre
d'Andreas Vesalius
De humani corporis
statu, 1543.

Llinda de porta del Theatrum
Anatomicum de Barcelona, 1660,
en l'Hospital General de la Santa
Creu. Biblioteca de Catalunya.

Recipient per a recollir i viscut
d'orina, de plàstic i vidre. (MHMHC)

Morter i mà de morter,
de plàstic i fusta. (MHMHC)

Poses d'oficina de la farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu, decorats en blanc i blau: (1) amb dibuix petit amb banyera amb creu llatina blanca sobre camp ros; (2) amb dibuix d'una herba amb nom d'enganyosa o dreta: "Roxana"; (3) amb dibuix d'una herba amb nom d'enganyosa o dreta: "Gymnospermae". (3) amb escut de la Merlet i amb retol en dibuixon d'enquerir a dreta: "Gymnospermae". (gymnosperma o retola d'escocia anagrija). Ceràmica catalana, modelades a les primores segles XVIII. (Recisió Acadèmica de Farmàcia de Catalunya)

Recipiunt isti poss
medicos et chirurgios de
l'Hospital General de la
Santa Creu. Barcelona,
1749. (Concordata
Farmacologica)

Bisturi de cirurgia de botzales, emprat en viles
domesticas. Monasterio de Montserrat, a finals del segle
XVIII. I primures del segle XIX. (MHMHC)

Serra d'esc
emprada per a
amputacions. (MHMHC)

Cambra en forma de pinya
per a coagular venes i fistulas
hemorràgicas. (MHMHC)

Tela de los ordinarios de l'Hospital General
de la Santa Creu, fechada el 1617, restaurada el
1769, confirmada el 1770, servida el 1771, y
dispuso para uso en 1772. (MHMHC)

que de aquí adelante ninguno oya practicado en dicha Ciudad, que dentro de dicha Ciudad, que no sea en otra forma, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

Detalle del llibre sobre la defensa feita per la ciutat del privilegi del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, 1670.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

6 A los 3 de Noviembre 1445 los Consellers, y Proceres de dicha Ciudad, ordenaron como se sigue: Que de aquí en adelante, ninguna persona que querrá tener nueva botica de Apotecaria en Barcelona, sea atendido, ni sea licito, ni permitido hacerlo, si primero no ha practicado por ocho años en dicha Arte de Apotecaria y después de a ver practicado ocho años para tener botica de Apotecaria en dicha Ciudad, de cuya practica aya de contar a dichos Consellers, los cuales siendo requeridos de venir examinar dicha Ciudad, y entonces el que abra tenido la practica de ocho años, pueda abrir, y tener botica y no en otra forma, so pena de 1000 reales cada vez que se contrarie.

La Força d'una Filosofia Mèdica: la tradició hipocràtic-galènica

Les sis coses no naturals

La medicina galènica considerava les anomenades sis coses no naturals com les causes externes de la malaltia que afectaven les coses naturals (el cos i les seves parts i facultats). Calia, per tant, conèixer bé el pacient, les seves circumstàncies, el seu estil de vida, els seus hàbits. Era una medicina domèstica, de capçalera, dialèctica, que requeria temps i per tant diners, sotmesa més a unes relacions de patronatge per part del pacient.

La malaltia s'entenia com un fet individual que exigia una teràpia individual. Es tractava d'ajudar el cos a fer el seu treball "natural" mitjançant la moderació per tal de restablir l'equilibri humoràl. Per això, inclòs la dieta, l'exercici, el masatge, la segna, etc.

El valor concedit als factors ambientals com a forces de canvi humoràl va mostrar l'aplicació d'aquesta medicina a les malalties epidèmiques. Això informava sobre els perills de la putrefacció d'aigües i rius, sobre la conveniència de la lliure circulació de l'aire i de l'alum. Tot plegat van donar lloc a mesures que regulaven el medi, indicaven el lloc per fixar una casa o una població, etc. La topònima ens recorda la lloja a carrers i llocs: bonaire, bonrepòs, bellidret... malària.

aire i ambient

menjar i beure

treball i descans

son i vigília

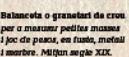
exercicions i secrecions

afectes o passions de l'ànima

La roda de l'aire diserta i els seus colors, color i gust i el seu efecte contra malalties. Ulrich Pfeiffer, Epiphany mediterranea. Speculum vitandi uranis humanum, c. 1500.

Balança o granella de crua per a mesurar petits mètalls i peces de punta, en fusta, metall i mida. Mitjan segle XIX. (MHMC)

Fora de fusta per a conservar de medicaments, després d'una operació, amb un poquet de sucre i mida mida del producte en enfilat i com s'envolvia el cos. Barcelona, segle XVIII. (Concòrdia Farmacèutica)

Pot de fusta per a conservar de medicaments, després d'una operació, amb un poquet de sucre i mida mida del producte en enfilat i com s'envolvia el cos. Barcelona, segle XVIII. (Concòrdia Farmacèutica)

Llibre de pintures observades a la Galia, les Hispaniae i la Hispània per Jacques Bousset en un edició revisada per António de Júdice, un dels corresponents del Salvador. París, 1714. (Coi legí de Farmacèutics de Barcelona)

Model en plàstic polièster per a l'examen de les dents d'incisió en la pràctica de la segona. Barcelona, segle XIX. (MHMC)

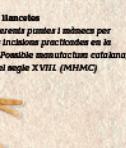
Cartago i vendes per a recollir sang, en àmols i vatre. Possible manufactory barcelonina, primera del segle XIX. (MHMC)

Falanges entrevertes emprades per a recollir la sang en les pràctiques de les segundes. Possible manufactory barcelonina, segle del segle XIX. (MHMC)

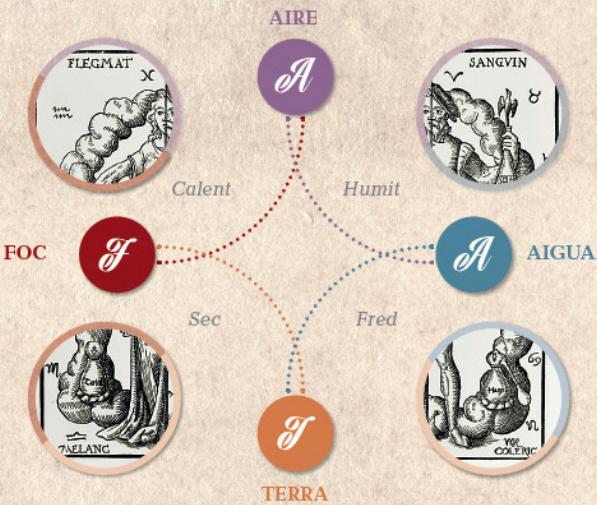

Vendes de suècida, monroxides, mitjançant la generació de brut, per a extrecció de sang en la segona. Possible manufactory barcelonina, segle del segle XIX. (MHMC)

Erlög i llancets amb diferents puntes i mides per a fer les incisions i operacions en el segon. Possible manufactory catalana, segle del segle XIX. (MHMC)

Teoria dels quatre elements: humors naturals

Com es diagnosticaven i tractaven les malalties?

Era eficaç aquella medicina?

L'equilibri i la moderació són els principis bàsics que han sustentat un edifici de teories mèdiques durant més de dos mil·ennis. La medicina clàssica hipocràtica comprenia la salut i la malaltia en termes d'equilibri o de desordre en la relació del cos i la naturalesa humana (*physis*) amb el món individual, la natura i la justícia divina (*sophia*). El metge (*physicus*) era així un filòsof de la natura.

El metge Galè (210 d.C.) va reunir i reinterpretar aquelles teories, tot formulant un marc explicatiu per la salut i la malaltia en termes humorals. Els elements de la natura (aire, foc, terra, aigua) tindrien una correspondència amb els humoros o fluids corporals (sang, bills groga, bills negra, flegma), ligats a òrgans específics (cervell, cor, fetge i meset), sotmesos a unes propietats (calor, fred, sec, fredat, humitat) i a uns condicionants ambientals (les quatre estacions) i propiciadors de temperaments (spínic, colèric, sanguini, tranquil). El desequilibri -excés o deficit- o la qualitat alterada -corrupció- dels humoros conduiria així a la malaltia.

L'observació del cos intentant recuperar l'equilibri humoràl (pus, suc, expectoració, vomit, diarrea, orina) s'entenia com a evidència d'una defensa natural o capacitat curativa de la naturalesa humana. D'aquí, el caràcter modest del metge hipocràtic-galènic: "quant a les malalties, les habít de dos fets: ajudar o, almenys, no损iar".

Apothecaria italiana del s. XVIII. Ambon, oli. Museo Storico Nazionale dell'Arte Sanitaria, Roma.

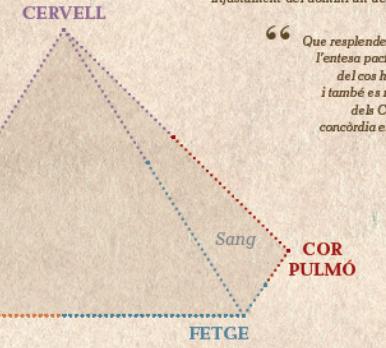
La visita del metge. Sybert van Hemsacker, el jove, c. 1700-50. Wellcome Library.

Elas quatro temperaments. Leonhard Thurneysser, Quinta essentia..., Münster, 1570.

Gravat sobre la jerarquia dels òrgans del cos humà. Il·lustració anatòmica i encyclopedica de la ciència de la medicina, Madrid, 1728.

Principis de l'Anatomische Tabula de Gladio Cesario -professor d'anatomia de Willem Harvey o Pütz. Frankfurt, 1656. Europeu. Cinc frontispis que formaven el volum dels endavars, corrents per un globus terrestre que assenyala el continent ameríndi: el cos humà dissecat és "No Món" i al dissecat el viatge a la descoberta.

Falanges entrevertes emprades per a recollir la sang en les pràctiques de les segundes. Possible manufactory barcelonina, segle del segle XIX. (MHMC)

Erlög i llancets amb diferents puntes i mides per a fer les incisions i operacions en el segon. Possible manufactory catalana, segle del segle XIX. (MHMC)

Jerarquia dels òrgans del cos humà

Una lenta transformació de la medicina va tenir lloc des del Renaixement. La descoberta de nous més naturals, geogràfics i humans en feia palesa en la batalla dels llibres, on es van disputar les idees clàssiques i modernes. L'anatomia, la química, la física i la clínica van començar a esquerir l'edifici galènic.

Les dissecions anatòmiques, humans i animals, eren una realitat estesa entre metges, cirurgians i apotecaris. I Barcelona no fou aliena al debat sobre les idees de William Harvey al voltant de la circulació de la sang i del cor com a òrgan de creació de la sang. Un tema que a Catalunya es va llegir en clau política en el context de la guerra de Successió: el cervell o braç eclesiàstic, el cor o braç militar i el fetge o braç reial, tots amb les seves funcions, donaven sentit a la República civil catalana:

"No trobarien potser els catalans digne de planer amb llàgrimes de sang que les parts principals, o sigui, els tres Braços del nostre Principat, s'enfrontessin en lluita, o bé que volgudes emparar-se injustament del domini un de l'altre?"

"Que resplendeixi Apol·lo -la medicina- i regni l'entesa pacífica entre les parts principals del cos humà -República original- i també es mantingui la República Civil de Catalunya amb la deguda concòrdia entre els Braços del Principat."

(Formés, Solà, 1702)

Espais de Pràctica Mèdica

On tenia lloc aquesta medicina?

Quines eren les malalties predominants?

La medicina galènica basava la seva força en una racionalitat que feia que les seves accions diagnòstiques i terapèutiques tingueren sentit. La consolidació de les ciutats en època medieval i moderna reforçà aquella medicina, mitjançant la creació -universitats- o-foment-hospitals- de noves institucions. Les epidèmies de pesta des del segle XIV i la seva amenaça sistemàtica als segles XVI i XVII van referir també la confiança en l'estructura mèdica i les seves eines de lluita o de prevenció. Així, metges, apotecaris i cirurgians van desplegar la seva activitat professional i la seva doctrina mèdica a diferents àmbits físics i administratius de la Barcelona dels segles XVI i XVII.

Sala gòtica de l'Hospital general (Biblioteca de Catalunya)

Casa de Convaleixada (carrer del Carme, 47) executada el segle XVII

Pintura anònima de la col·lecció per a l'Hospital General de la Santa Creu, s. XVII

L'Hospital General de la Santa Creu (1401) i, en menor mesura, altres institucions de socors com la Casa de Misericòrdia (1583), van ser espais de recollida de pobres malalts, objecte d'una medicalització creixent i mitjà de formació dels professionals de la medicina.

Detall de la creu de la Santa Creu (carrer Elisabet, 8)

Gravat anònim que representa els treballs a l'interior de la botiga d'un apotecari de París, s. XVIII. CHP-CNRS, B1UM, París.

Intervenció del cirurgià a la botiga. Jan van der Bruggen, c. 1665-90.

Les botigues dels cirurgians i dels barbers i les oficines de farmàcia eren l'espai de trobada de diferents tipus de pacients, barcelonins de tota mena, a la cerca de remeis. Les rebotigues d'aquests llocs van esdevenir en alguns casos veritables espais de sociabilitat, de tertúlia i, en el cas dels apotecaris Salvador, de creació de gabinetes de curiositats.

Pont de Sant Just, a la pista del mostassaf nom, davant de l'església de Santa Maria del Mar. Executada a finals del segle XIV en el context de portar aigua de bosc a la ciutat.

Fragment de la pintura anònima "El Bornet", primera del segle XVIII, on s'observa la intensa activitat del mercat del peix en el tram final del Rec Comtal, fort murades. (MUHBA/Pep Piquer).

El Rec Comtal en el tram descobert al jaciment del Bornet.

conductes

Detall prop de la font de la plaça Sant Felip Neri de Barcelona.

Detall prop de la font de la plaça Sant Felip Neri de Barcelona.

domicili

La visita del metge i la presa del pols de la pacient. Jan Steen, oli, c. 1658-62. Old Wellington Museum, Apothecary House, Londres.

morberies

Relleix o patent de sanitat de la ciutat de Barcelona, que certificava estar illat de la pesta, amb torques de viuagre purificatori. 1721.

Relleix o patent de sanitat de la ciutat de Barcelona, que certificava estar illat de la pesta, amb torques de viuagre purificatori. 1721.

Un mitjà que feu fortuna des d'època medieval fins ben entrat el segle XX fou el d'associar-se per tal de fer front als infortunis de la malaltia i de la mort. Les conductes i les igualades foren una estratègia comuna arreu de Catalunya sota la fórmula de contractes o conductes municipals o de comú. Una bona part de la població barcelonina s'associà mitjançant l'aixopluc de confraries i de gremis, tot aconseguint així assistència mèdica davant la malaltia.

Atès el caràcter individualista de la medicina galènica, la trobada del metge i del pacient -patró aquest del primer- tenia lloc al domicili de qui pagava, que controlava l'escenari i l'encontre, tot jugant un paper central la seva paraula. El cirurgià es desplaçava també a casa d'aquests pacients benestants, als quals feia petites intervencions quirúrgiques i sagnies.

Invertir en imatge: el finançament de l'Hospital

Laliança entre el consell i el capitol eclesiàstic barcelonins mostrà des del 1401 l'eficàcia d'un model. Les classes dirigents barcelonines no només participaren en càrrecs de gestió, sinó que també projectaren la seva perifèria a l'Hospital i cercaren prestigi i responsabilitat social mitjançant les deixes i les causes pías. Aquestes inversions crearen i ampliaren sales i cambres de l'hospital tal i com manifesten les inscripcions ben visibles als murs externs i a les parets i llindes de portes del gran hospital de la ciutat.

Inscripcions ciutadanes del segle XVII a l'Hospital General de la Santa Creu: el "querer de la comunitat" Martí Anses de Pineda, els germans de Sant Francesc, el gremi de carders...

Processions contra la Pesta

La pesta assolà la ciutat i atemtoi la població en nombroses ocasions als segles XVI i XVII. La incertesa de les mesures i la situació de tensió social va portar l'església i el consell de la ciutat a fer invocacions col·lectives en forma de processions o de vots.

L'expressió de seguretat, protecció i orde es manifestava en la jerarquia de la desfilada: els guies religiosos i polítics, les imatges protectores, les corporacions gremials. Amb inici à la Seu, tot crevant els principals carrers i acabat amb un esglésiador cant general del "Te Deum laudamus".

Gorg o compasión popular per aconseguir protecció divina contra la pesta, s. XVIII.

Rolls de la processó de la Santa Mort o dels ossos, celebrada des del s. XIV el dimecres de cendral, per l'exhibició d'objectes relacionats amb la mort, la mort i el temps com ossos, crancs, rebloques de ossos (MUHBA).

Medicina i societat

Quin paper va jugar la medicina en la societat?
Ensenyen les pràctiques mèdiques una funció social?

Teatre anatomic de Leiden

Gravat dels teatres
anatòmics patrocinats
per les autoritats de dues
ciutats europees a finals
del segle XVI: Leiden
i Barcelona. La Imatge
de Barcelona parla d'
una pàrada de setembre de
1745: Al comiat de la
ciutat ja està executada.

Theatrum Anatomicum

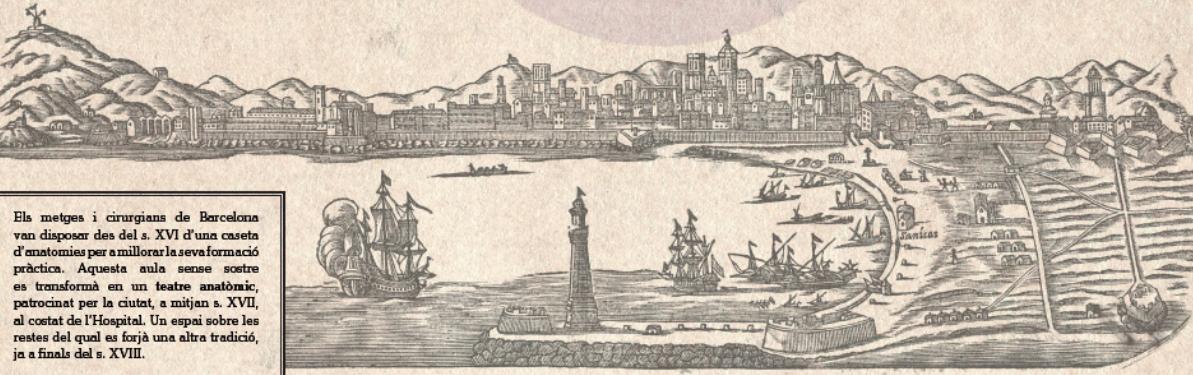

Publicacions barcelonines del segle XVII sobre els continguts
i el ceremonial de la composició de la triaca magna.

Dues demostracions ciutadanes: la triaca magna i les disseccions anatòmiques

La triaca era un preparat compost de nombrosos ingredients d'origen vegetal, mèl i animal -l'escurçó era un d'aquests-, alhora, objecte de debat- dissolts en vi o trementina i banyats en mel, que funcionava com a panacea universal. Més enllà del seu ús i eficàcia, la seva execució va formar part d'un ceremonial celebrat amb pompa a la plaça de la ciutat, a càrrec dels apotecaris i sota la supervisió dels metges.

Els metges i cirurgians de Barcelona van disposer des del s. XVI d'una caseta d'anatomies per a millorar la seva formació pràctica. Aquesta aula sense sostre es transformà en un teatre anatomic, patrocinat per la ciutat, a mitjan s. XVII, al costat de l'Hospital. Un espai sobre les restes del qual en forjà una altra tradició, ja a finals del s. XVIII.

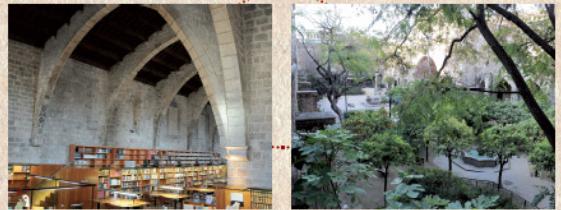
Membres de l'oligarquia municipal: més que metges

Des del 1498 els metges barcelonins gaudien de la condició de "ciutadans honrats", matrícula directa per accedir de ple dret a l'oligarquia de la ciutat. La presència dels metges entre els consellers, els oficials i els comissionats del consell barceloní va créixer des del s. XVI fins arribar a ocupar prop del 40% dels càrrecs durant tot el s. XVII. Així, tingueren una presència dominant a les magistratures de la mostassaferia i de la junta de morbo. Un fet semblant es produí a la Diputació del General, on desenvoluparen tota mena de càrrecs fins el 1714. Els professors de la Facultat de Medicina gaudiren també d'una enorme projecció a l'Hospital General, a d'altres col·legis professionals, al protomedicat, a càrrecs reials, etc. Un fet únic a la Corona d'Aragó.

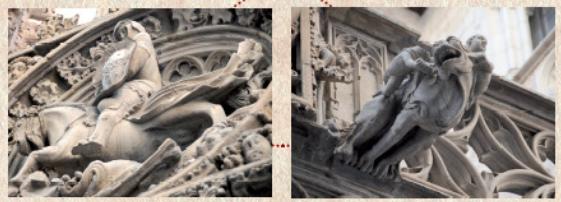
Detalls dels edificis gòtics representatius de
la ciutat i de la salut dels ciutadans:

1 Casa de la Ciutat. Escuts reials, gàrgoles d'animals fantàstics, imatges dels patrons i arcàngels de la Casa de la Ciutat i seu del Consell de Cent, s. XV.

Hospital General de la Santa Creu. Naus de les sales de malats, s. XV, i pati central de l'Hospital General de la Santa Creu amb el pou d'aigua de boca, s. XVI.

Palau de la Generalitat. Façana, cresteria, medalló del sant patró i gàrgoles d'aventuristes del Palau de la Generalitat, s. XV.

El setge de Barcelona

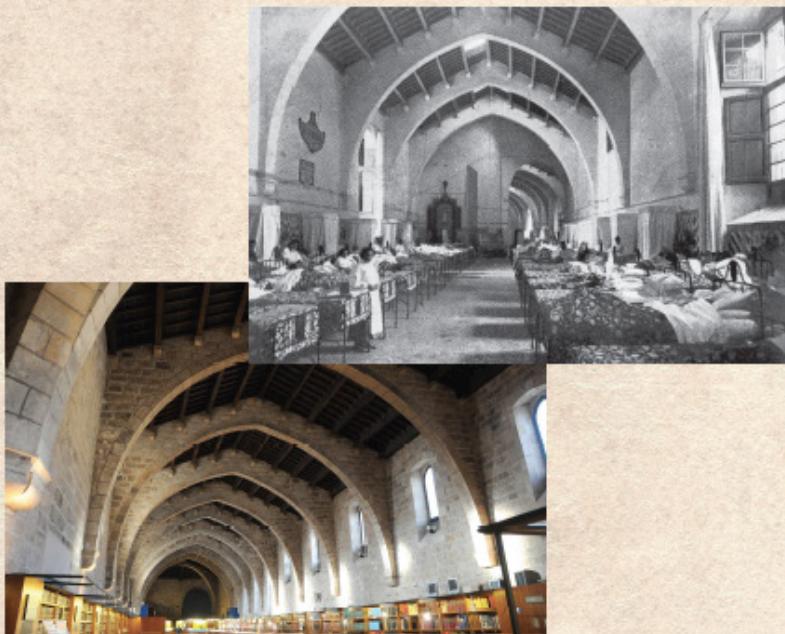
Catalunya i Barcelona van esdevenir un dels escenaris internacionals de la Guerra de Successió entre els anys 1705 i 1714. La ciutat es transformà amb la presència de l'esquadra angloholandesa i de la força de tropa austriacista procedent d'arreu d'Europa a la capital catalana, així com de combatents catalans irregulars -miquelets i paisans- i més tard de la milícia gremial barcelonina -la Coronela.

Goig dedicant als Sants protectors de la ciutat de Barcelona en el setge iniciat el 1713.

El referent hospitalari de tot Catalunya

L'Hospital General de la Santa Creu ajudà el país a resistir i, de manera especial, en els setges de 1705 i de 1713-14. La població atesa, militar i civil, no va deixar de créixer al llarg de tot el període. La procedència d'aquesta població mantenía el caràcter de l'hospital, assolit al llarg del segle XVII, com a hospital de Catalunya. Les estades a l'hospital de la població militar van variar entre una i dues setmanes: els ferits arribaven, esrestablien i tornaven al front. L'hospital General mostrà la concepció aristocràtica de la guerra i de la societat: els oficials no hi anaven, només els soldats. Més de 18.500 militars van passar per les sales de l'hospital entre agost de 1705 i setembre de 1714.

Fotografies de les grans nous gòtiques de l'Hospital General de la Santa Creu, amb assistències fins principis del segle XX i amb llibres des del 1031.

Llibre de Taula de l'Hospital General de la Santa Creu, 1674 (AHSCP).

Pàgina del llibre d'admissions de l'Hospital General de la Santa Creu poc abans i un dia després de la caiguda de Barcelona l'11 de setembre de 1714 (AHSCP).

La rebotiga Salvador: tertúlia científica en temps de guerra

L'aristocràcia militar de l'exèrcit angloholandès coneixia bé el gabinet de curiositats dels apotecaris Salvador, format a base d'herboritzar el país, de viatges i expedicions botàniques, de correspondència i intercanvi de llibres i altres objectes dels regnes animal, mineral i vegetal de mons coneguts, exòtics i imaginaris. En temps de guerra, la rebotiga esdevingué un espai de sociabilitat i de comerç d'idees. Hi passaren els metges de Carles III d'Habsburg, els metges, apotecaris i cirurgians de l'exèrcit anglès, i molts altres professionals de la medicina, militars i diplomàtics internacionals, que tractaren amb els tertulians locals.

Mobiliari característic del gabinet de meravelles del segle XVII. Aquí els cincos de minerals, l'armari policromat de la herbaria i la llibreria del Gabinet Salvador, segle XVII. (Institut Botànic de Barcelona).

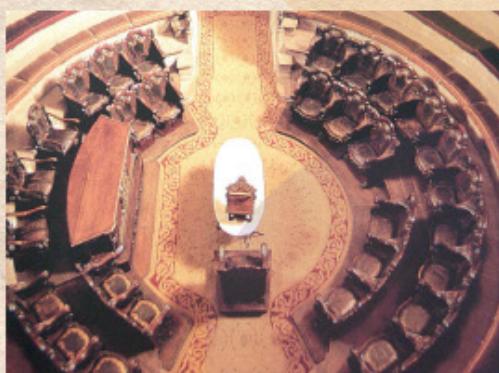
La fi de la Tradició Mèdica Barcelonina

Detalls divins, humans i fantàstics de les façanes gòtiques de la Casa de la Ciutat de Barcelona i del Palau de la Generalitat de Catalunya.

Mobiliari de l'apotecaria de Tomás Balvey, s. XVIII (Museu de Cardedeu).

Fotografia zenithal del teatre anatómic del nou Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, erigit entre 1760 i 1764 (avui, Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya).

Il·lustració de la plaça i façana del majestuós edifici de la Universitat de Cervera, creada el 1717 i bastit entre 1718 i 1740, com a institució única d'ensenyament superior a Catalunya.

Quines conseqüències va tenir el resultat de la guerra en el món de la medicina?

Van introduir la modernitat i la ciència les noves mesures borbòniques?

La fi d'una societat decadent?

Els segles XVI i XVII foren d'auge i consolidació d'una tradició mèdica genuïnamen barcelonina. Els metges van veure suprimides les institucions de govern polític de Catalunya i de Barcelona, el seu col·legi professional i la universitat. Sense suport de les autoritats polítiques i desproveïts de legitimació professional i representació social, els metges barcelonins van trigar tot un segle en formular un paper més professional i menys polític davant el nou Estat.

Generalitat de Catalunya
Consell de Barcelona
Universitat de Barcelona

El manteniment de la societat d'ordres

Els col·legis i gremis professionals, com els dels apotecaris i els cirurgians, no van ser suprimits per les autoritats borbòniques, ateses les funcions socials i econòmiques d'aquelles corporacions en el manteniment de l'ordre social. No obstant això, es va suprimir la seva capacitat de participació i representació en la vida política local urbana i van ser sotmesos al control de la Reial Audiència i de la Reial Intendència borbòniques. Un fenomen que es va repetir en el cas de la mostassaferia –ara en mans del regidor almotacén del nou ajuntament barceloní i de la junta del morbo –ara Junta de Sanitat també sotmesa a la Reial Audiència.

Sistema gremial

La pretesa modernitat del "reformisme borbònic il·lustrat"

La creació de la Universitat de Cervera (1717), única a Catalunya fins al segle XIX, i del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760), d'arrel militar, van constituir les dues aportacions culturals introduïdes pels Borbons. Els professors barcelonins es negaren a anar a Cervera, que mai no aconseguí cap prestigi en aquesta matèria. Les reformes introduïdes al nou col·legi de cirurgia foren indiscretibles i permeteren obrir una finestra a Europa i a una nova condició social del cirurgià. Es bastiren, però, damunt del teatre anatómic anterior, del que no deixaren pràcticament rastre.

Reial Col·legi de Cirurgia
Universitat de Cervera

CANVI

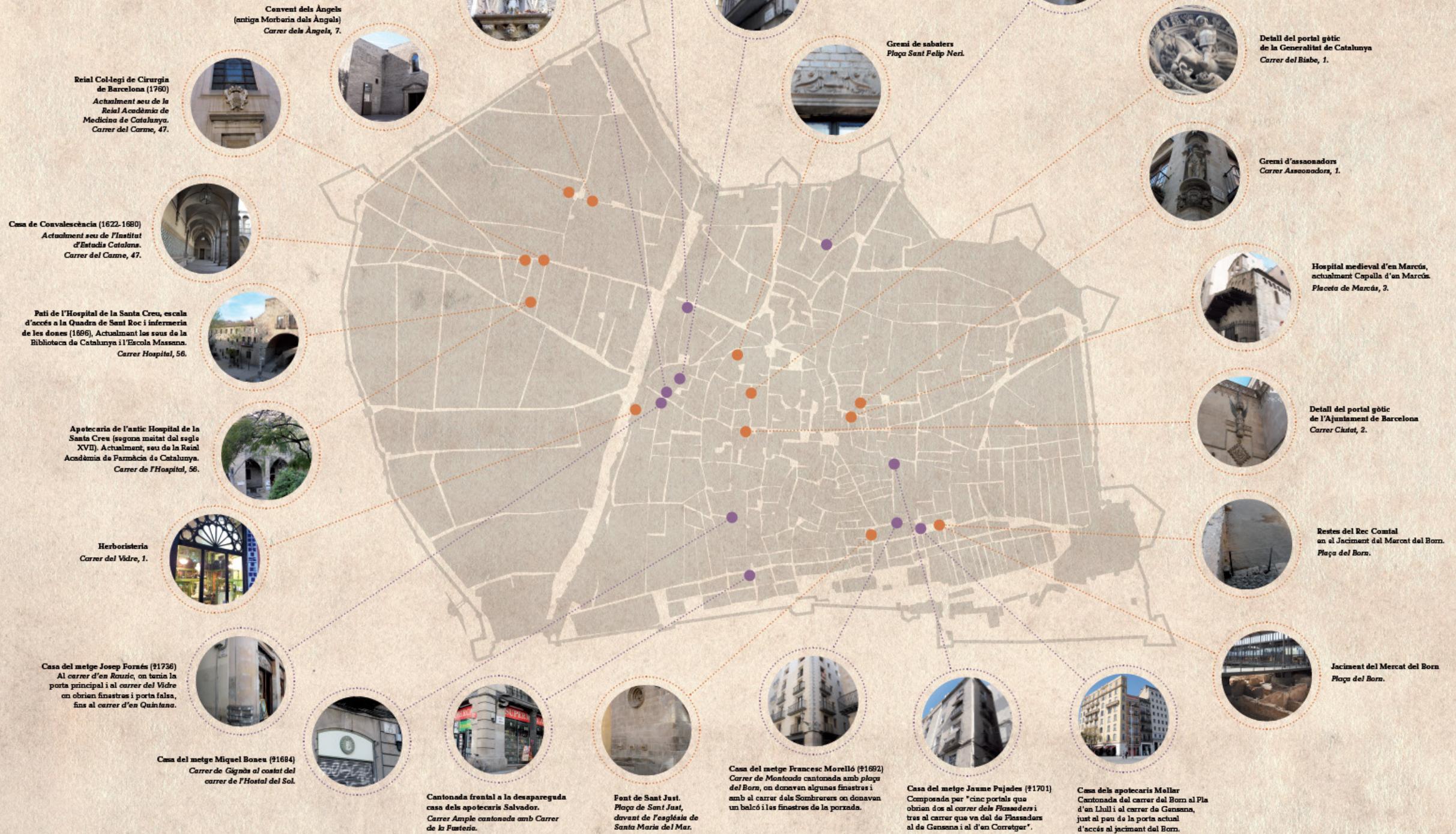
CONTINUITAT

SUPRESSIÓ

Ruta per la Barcelona mèdica del 1700

- EDIFICIS PÚBLICS I INSTITUCIONS MÈDIQUES
- CASES DE METGES I APOTECARIS

El món de la salut a la Barcelona de 1714

Producció

Col·legi Oficial de Metges de Barcelona

Coordinació

Coordinació general: Sara Fajula Colom

Fotografia: Isabel Calaf
Arxiu Històric COMB

Organització i Realització

Museu d'Història de la Medicina de Catalunya
Servei d'Activitats i Congressos COMB
Serveis Generals COMB

Direcció i Comissariat

Direcció del projecte: Alfons Zarzoso
Museu d'Història de la Medicina de Catalunya
www.museodelamedicina.cat

Institucions col·laboradores

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
Arxiu Històric de la Santa Creu i Sant Pau
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
Biblioteca de Catalunya
Institut Botànic de Barcelona
Museu-Arxiu Pere Virgili, Vilallonga del Camp
Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona
Museu-Arxiu Tomàs Balvey de Cardedeu
Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya
Museu Etnològic de Ripoll
Societat Catalana d'Història
de la Ciència i de la Tècnica
Universitat de Barcelona

Institucions prestadores

Col·legi de Farmacèutics de Barcelona
Concordia Farmacèutica
Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya

Amb el suport de:

Intercol·legial de Sénors

Ajuntament de Barcelona

Disseny gràfic, impressió i muntatge

Espaces de visita relacionats

Salvadoriana, Jardí Botànic de Barcelona (Institut Botànic i Museu de Ciències Naturals de Barcelona): exposició al voltant d'un gabinet de curiositats del s. XVII.
www.museuciencies.bcn.cat

Teatre anatomic del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, s. XVIII (Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya)
www.ramc.cat

Hospital General de la Santa Creu de Barcelona (Biblioteca de Catalunya)
www.bnc.cat

Oficina de l'apotecari major de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona (Reial Acadèmia de Farmàcia de Catalunya)
www.rafc.cat

Llibres per a saber-ne més:

